

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 28^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΕΛΩΝ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.— **Κλασσικαί, Βυζαντιναί και Νεοελληνικαί Σπουδαί, υπό Διονυσίου Ἀ. Ζακυθηνού***.

Εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν παρουσίασεν ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας ὁ Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος, θὰ εἶχα νὰ ἐπιφέρω ὠρισμένας διασαφήσεις. Ἀναβάλλων δι' ἄλλην ἐνκαιρίαν τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῶν γενικῶν θεμάτων, θὰ ἀρκεσθῶ εἰς βραχυτέρας τινὰς παρατηρήσεις ἀφορώσας εἰς τὴν διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν κειμένων εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως. Θὰ εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν συγκεκριμένων πορισμάτων.

Αἱ Ἑλληνικαὶ σπουδαὶ ἤρχισαν καλλιεργούμεναι ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίως ἐν Ἰταλίᾳ πολὺ ἐνωρίτερον παρ' ὅσον κοινῶς πιστεύεται. Νεώταται ἔρευναι ἐξαίρουν τὴν σημασίαν τῆς Βυζαντινῆς Νοτίου Ἰταλίας ὡς φορέως τῆς ἀρχαίας παραδόσεως καὶ παλαιότερον, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ἐν Σικελίᾳ, περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ Ἑρρῖκος Ἀρίστιππος μετέφρασεν εἰς τὴν Λατινικὴν ἔργα τοῦ Εὐκλείδου, τοῦ Ἡρόωνος, τοῦ Πτολεμαίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Καὶ τὸ μεταφραστικὸν τοῦτο ἔργον συνεχίζεται κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα διὰ τοῦ Ῥοβέρτου Grosseteste (1175-1253) καὶ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Moerbeke (ἀποθανόντος πρὸ τοῦ 1286), Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου. Ἐκ τῆς Νοτίου Ἰταλίας προήρχοντο ὁ Βαρλαάμ ὁ

* D. A. ZAKYTHINOS, *Études classiques, études byzantines et études néo-helléniques.*

Καλαβρός (περίπου 1290 - 1350) και ὁ Λεόντιος Πιλᾶτος (ἀποθανὼν τῷ 1366/1367), δύο ἄνδρες, οἱ ὅποιοι θὰ ἀσκήσουν ἀκόμη μεγαλύτεραν ὄσπῃν¹.

Βεβαίως ἡ ἀφετηρία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἀνθρωπισμοῦ τίθεται κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Ὡς συμβολικὴν χρονολογίαν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀρίσῃ τὸ ἔτος 1353, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ μέγας διερμηνευτὴς καὶ πρεσβευτὴς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ Νικόλαος ὁ Σιγηρὸς ἀπέστειλεν εἰς τὸν Φραγκῖσκον Πετράρχην τὸν κώδικα τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων. «Homerus tuus», ἔγραφε τὴν 10ην Ἰανουαρίου 1354 ὁ ἔνδοξος ποιητὴς πρὸς τὸν Ἑλληνα λόγιον καὶ διπλωμάτην, «Homerus tuus apud me mutus, imo vero ego apud illum surdus sum. Gaudeo tamen vel aspectu solo, et saepe illum amplexus ac suspirans dico: O magne vir, quam cupide te audirem»². Τὰ ὄτᾳ του θὰ ἐλύπει, φεῦ!, ἡ κακόζηλος μετάφρασις τοῦ Λεοντίου Πιλᾶτου³.

Ἀνεξαρτήτως τῶν νεωτέρων θεωριῶν περὶ τῆς προΐμου καὶ τῆς ὀψίμου Ἀναγεννήσεως, τοῦτο ὑπὸ τὸ φῶς τῶν προσφάτων παλαιογραφικῶν, κωδικολογικῶν καὶ ἄλλων ἐρευνῶν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι μεγάλη καὶ ἀποφασιστικὴ ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, εἰς τὴν συλλογὴν καὶ τὴν ἀντιγραφὴν τῶν χειρογράφων, εἰς τὰς πρώτας ἐκδόσεις καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ πεζογράφων τῆς Ἀρχαιότητος⁴. Εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ πρώτη ὄσπῃ πρὸς ἐξελληνισμόν τῆς Εὐρωπαϊκῆς παιδείας. Καὶ τὴν παρατήρησιν καὶ τὸν ὄρον λαμβάνω ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου *Germanograecia* (ἐκδοθέντος τῷ 1585). Ὁ διάσημος καθηγητὴς τῆς Τυβίγγης, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀνθρωπιστοῦ Ἰωάννου Reuchlin ἢ Καπνίωνος (1455 - 1522) καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀργυροπούλου, χρησιμοποιοῖ τὸ ῥῆμα *ἐξελληνίζειν*, «graecam efficere conatur»⁵. Ποιοὶ ὑπῆρξαν οἱ

1. J. IRIGOIN, L'Italie méridionale et la tradition des textes antiques, ἐν *Jahrbuch des Österreichischen Byzantinistik*, τόμ. 18 (1969), σελ. 37 κέ. A. PERTUSI, *Leonzio Pilato fra Petrarca e Boccaccio*, ἐν Βενετία - Ῥώμη, 1964.

2. A. PERTUSI, αὐτόθι, σελ. 4.

3. Αὐτόθι, σελ. 113 κέ.

4. Πλὴν πολλῶν ἄλλων βλ. καὶ D. J. GEANAKOPOLOS, *Greek Scholars in Venice. Studies in the Dissemination of Greek Learning from Byzantium to Western Europe*, ἐν Cambridge Mass., 1962. Ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ: Κ. Ι. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ἑλληνες λόγιοι εἰς τὴν Βενετίαν. Μελέται ἐπὶ τῆς διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἐν Ἀθήναις, 1965.

5. A. PERTUSI, *Storiografia Umanistica e Mondo Bizantino*, ἐν Παλέρμω, 1967, σελ. 44.

σταθμοί, ποῖαι αἱ περίοδοι τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς κάμψεως, ποῖα ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς Ἀνθρωπότητος — τὰ θέματα ταῦτα εὐρίσκονται ἐκτὸς τῶν διαφερόντων τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως. Πάντως, ἀνακαινισθεῖσαι διὰ τῶν γενικωτέρων ῥοπῶν τοῦ Ῥωμαντισμοῦ¹, ἀναχθεῖσαι εἰς περιωπὴν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα, αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ ἀπέβησαν τὸ θεμέλιον τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείσεως ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ Θεοδωρακόπουλος περιέγραψε τὴν παρακμὴν καὶ τὴν πτώσιν των. Ὁρθῶς διέγινωσε τὰ ἐπακόλουθά της διὰ τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν.

Ὅντως αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἐχρησίμευσαν ὡς γέφυρα, διὰ τῆς ὁποίας τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν ἔθνος συνεδέθη μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς παγκοσμίας πνευματικῆς κοινότητος. Δὲν ἦτο ὅμως ἡ μόνη. Δύο ἄλλαι γέφυραι, οὐχὶ βασιλικαί, ὡς ἐκείνη, ἀλλὰ πάντως εὐρεῖαι καὶ λαοφόροι, ἰδίως ἡ μία τούτων, συνέδεσαν τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν ἔθνος μετὰ τῶν παγκοσμίων διαφερόντων. Ἐννοῶ τὰς Βυζαντινὰς καὶ τὰς Νεοελληνικὰς σπουδάς. Ἀμφότεροι οἱ κλάδοι οὗτοι ἀνεπτύχθησαν ἐμβρυοδῶς εἰς τὸ αὐτὸ περιβάλλον, τὸ ὁποῖον ἐξέθρεψε καὶ τὸν κλασσικόν, εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ ὑστάτου Βυζαντινοῦ καὶ πρώτου Νεοελληνικοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Εἰς σημεῖωμα τοῦ Ἰαννοῦ τοῦ Λασκάρεως, ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἀναζητήσεις χειρογράφων ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ κατὰ τὰ ἔτη 1489/1492, εὐρίσκομεν ταύτην τὴν μνηεῖαν: «ἱστορικὰ νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ εἴ τι ἄλλο νέον ἱστορικὸν εὐρεθῆν». Νοοῦνται δὲ ὡς τοιαῦτα τὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζωναρά, τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, τοῦ Νικηφόρου τοῦ Γρηγορά². Δι' ἡμᾶς ἰδιαιτέραν ἀξίαν ἔχει ὁ ὅρος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Α. Pertusi, «διὰ τοὺς πρώτους ἀνθρωπιστάς μας, ὡς ἄλλωστε διὰ τοὺς Ἰταλοέλληνας λογίους τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῆς περιόδου τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ, δὲν ἐτίθετο ἀκόμη πρόβλημα συνεχείας ἢ ῥωγμῆς μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου πνευματικοῦ κόσμου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ἀντεμετωπίζετο ὡς τι ἐνιαῖον καὶ ὡς ἐνιαῖος προσεφέρετο οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ Λεοντίου Πιλάτου, ἀλλ' ἀκόμη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ τοῦ Χρυσολοῤῃ ἢ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀργυροπούλου εἰς τὴν ἀκόρεστον βουλιμίαν τῶν Λατίνων

1. R. CANAT, *L' Hellénisme des Romantiques*, εἰς τόμους τρεῖς, ἐν Παρισίοις, 1951, 1953, 1955.

2. Β ΚΝΟΣ, *Un ambassadeur de l' Hellénisme — Janus Lascaris — et la tradition gréco-byzantine dans l' Humanisme français*, ἐν Uppsala, 1945, σελ. 35, σημ. 2.

ἀνθρωπιστῶν»¹. Ἄλλοι λόγοι, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοί, συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν ἐν Εὐρώπῃ.

Ἡ πτῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αἱ τραγικαὶ τύχαι τοῦ δουλωθέντος Βυζαντίου, ἡ Τουρκικὴ ἀπειλή, ἡ ἰδέα τῆς Σταυροφορίας, ἡ Ἑλληνικὴ Διασπορὰ προσεῖλκυσαν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν συμπάθειαν. Ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἤρχισε νὰ μελετᾶται ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν. Ἐν φιλολογικῶν ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἀνακινήθην διὰ τοῦ συγγραμμάτιου τοῦ Ἑράσμου *De recta latini graecique sermonis pronuntiatione* τῷ 1528, προεκάλεσε βιαιοτάτας ἀντιδράσεις καὶ ἔφερεν εἰς τὸ προσκίγιον τὴν παρηκμακυῖαν, ὡς ἔνομιζετο, Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐνῶ δὲ ὁ Μαρτῖνος Κρούσιος ἐξέδιδε τῷ 1584 τὴν *Turcograecia*, ἔργα ὡς τὸ *Glossarium Graecobarbarum* τοῦ Ἰωάννου Meursius (δευτέρα ἔκδοσις, 1614), ὡς τὸ *Vocabolario italiano et greco* τοῦ Girolamo Germano (1622), ὡς ἡ *Γραμματικὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσης* τοῦ Σίμωνος Πορτίου (1638), τὸ *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis* τοῦ Καρόλου Du Cange (1688) μετὰ τοῦ περισπουδάστου προλόγου *De causis corruptae Graecitatis*, ὡς ἡ *Exercitatio philologica de differentia linguae Graecorum veteris et novae* τοῦ J. - M. Lang (1707), ἀπεδείκνυον τὸ διαφέρον τῆς Εὐρωπαϊκῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης διὰ τὴν μεταγενεστέραν καὶ νεωτέραν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Αἱ Βυζαντιναὶ σπουδαί, ἀφοῦ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν γενικωτέρων φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν μεθόδων ἀνεκαίνισαν τὸν ὄπλισμόν των, εἰσῆλθον εἰς τὸ στάδιον τῆς ὠριμότητος. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1924 συνῆλθον δέκα καὶ τρία διεθνῆ συνέδρια, ἀναγγέλλεται δὲ τὸ δέκατον τέταρτον διὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ προσεχοῦς ἔτους. Μία μεγάλη χώρα, αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς, αἱ ὁποῖαι μέχρι πρό τινας ἐλάχιστον διαφέρον εἶχον ἐπιδείξει διὰ τὰς Βυζαντινάς σπουδάς, μετέχουν σήμερον ζωηρῶς εἰς τὴν διεθνή δραστηριότητα καὶ ἄλλως, κυρίως ὅμως διὰ τοῦ Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies (ἀπὸ τοῦ 1940). Ἐξ ἄλλου, μετὰ μακρὰν ἔκλειψιν, ἡ Σοβιετικὴ ἐπιστήμη ἐπανερχεται εἰς τὴν Ῥωσικὴν παράδοσιν τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν. Αἱ λοιπαὶ Σλαβικαὶ χώραι ἐντατικῶς καλλιεργοῦν τὸν κλάδον. Ὁ Καναδάς, ἡ Βραζιλία, ἡ Ἰαπωνία, τὸ Ἰσραήλ, ὁ Λίβανος μετέχουν τῆς κινήσεως. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον εἶναι λίαν ἐνθαρρυντικόν, εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ Βυζαντινὸς κόσμος, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Ἱστορίας, τῆς Φιλολογίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Τέχνης, δὲν περιορίζεται πλέον εἰς τὰ ἐργαστήρια μικρᾶς ομάδος

1. A. PERTUSI, *Storiografia Umanistica*, σελ. 12 κέ.

ἐρευνητῶν, ἀλλ' ἤρχισε νὰ κατακτᾷ εὐρυτάτας ομάδας. Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἀφετηρίαν ἐνὸς διεθνoῦς Βυζαντινοῦ Ἀνθρωπισμοῦ.

Ἡ διδασκαλία τῶν νέων Ἑλληνικῶν πραγμάτων εἰσήχθη ἐνωρίτατα εἰς τὰς σχολὰς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἦδη τῷ 1802 ὁ Ansse de Villoison ἐδίδαξεν ἐν τῇ νεοσυστάτῳ École des langues orientales τῶν Παρισίων περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς δημόδους Ἑλληνικῆς, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1819 αἱ σπουδαὶ ὠργανώθησαν συστηματικώτερον. Καθηγηταί, ὡς ὁ Hase, ὁ Brunet de Presle, ὁ Miller, ὁ ἀκάματος Émile Legrand, ὁ Ψυχάρης, ὁ Mirambel, ἐξέδωκαν κείμενα, συνέταξαν βιβλιογραφίας, συνέγραψαν ἔργα φιλολογικὰ καὶ γραμματικά, συμβολὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Λογοτεχνίας καὶ τῆς γλώσσης. Τῷ 1919 ἰδρύθη εἰς τὸ Λονδῖνον ἡ ἔδρα Κοραῆ καὶ τῷ 1931 εἰς τὴν Σορβόννην ἡ ἔδρα τῆς Μετακλασικῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, τῷ 1958, εἶχεν ἀναγγελθῆ ἡ σύγκλησις τοῦ πρώτου διεθνoῦς συνεδρίου τῶν Νεοελληνικῶν σπουδῶν, ἀλλ' ἐματαιώθη κατόπιν ἀξιόσεως τῶν Ἑλλήνων. Ἐν συνεχείᾳ συνετάχθη τὸ καταστατικὸν Διεθνoῦς Ἐταιρείας τῶν Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο ἔμεινεν ἀπλοῦν σχέδιον. Ἐξ ἄλλου μεθ' ἰκανοποιήσεως ὁ Ἑλλην ἀναγνώστης παρατηρεῖ ὅτι τὸ περὶ τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας κεφάλαιον τῆς *Histoire des Littératures* (Encyclopédie de la Pléiade, τόμ. Β', ἐν Παρισίοις, 1956, σελ. 840 - 883), γραφὲν ὑπὸ τοῦ Α. Mirambel, εἶναι ἐν τῇ ὅλῃ οἰκονομία τοῦ ἔργου διεξοδικόν (πρβλ. καὶ σελ. X κέ. τοῦ προλόγου). Περιλαμβάνεται δὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο οὐχί, ὡς θὰ ἀνέμενεν ὁ κοινὸς μελετητής, εἰς τὰς Βαλκανικὰς λογοτεχνίας, ἀλλ' εἰς τὴν ομάδα τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὰς νοτίους χερσονήσους (*Littératures Péripinsulaires du Sud*), μεταξὺ τῆς Ἰσπανικῆς καὶ τῆς Ἰταλικῆς.

Αἱ ἐλάσσονες γέφυραι ὀδηγοῦν κατὰ τινὰ τρόπον καὶ ἐκεῖναι εἰς τὴν οἰκουμένην ἰδέαν, περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλησεν ὁ Θεοδοωρακόπουλος. Καὶ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο ὡς μικρὸν ἀντιστάθμισμα τῶν ἀπωλειῶν τῆς κλασικῆς παιδείας. Ὅμως καὶ αἱ Βυζαντιναὶ καὶ αἱ Νεοελληνικαὶ σπουδαὶ ὑπόκεινται εἰς μεγίστους κινδύνους. Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ 1961, ὅτε ἀνέλαβον τὴν Γενικὴν Γραμματείαν τῆς Διεθνoῦς Ἐνώσεως τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, παρακολουθῶ τὴν ἐπιδεινουμένην κρίσιν. Ὁ Ἑλληνισμὸς, ὡς πρωταρχικὸς συντελεστὴς τῆς Βυζαντινῆς συνθέσεως, ὁσημέραι σμικρύνεται εἰς ὄφελος ἄλλων ὅσων, Ἀνατολικῶν ἢ Σλαβικῶν. Οἱ Σλάβοι μετ' ἐπιμονῆς θεραπεύουν τὰς Βυζαντινὰς σπουδὰς καὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ διότι εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένα μετὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἱστορίας. Εἰς πολλὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς ἡ διδασκαλία τῶν Βυζαντινῶν κλάδων ἔχει ἀνατεθῆ εἰς καθηγητὰς Σλαβικῆς καταγωγῆς, ἄνδρας κατὰ τὸ πλεῖστον διαπρεπεῖς. Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι ἀγωνιῶδες.

Ἡ συντριπτικὴ δύναμις τοῦ ἀριθμοῦ ἔχει καὶ ἐκείνη τὸν λόγον της. Θὰ εἶπω μόνον ὅτι ἡ ἀρνητικὴ στάσις τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὑπέρμετρος καὶ στεῖρα σλαβοφοβία των οὐδὲν πρὸς πρόαγον τὰ πράγματα.

Αἱ Νεοελληνικαὶ σπουδαί, συναπτόμεναι πολλάκις μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, εἶναι ἐκτεθειμέναι εἰς ἄλλης φύσεως κινδύνους. Μετὰ τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον ἡ διδασκαλία τῶν νέων Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπεξετάθη εἰς πολλὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ τοιαύτη ὀργάνωσις ἐγένετο κατὰ περίστασιν, ἄνευ συστήματος καὶ ἄνευ παρασκευῆς. Οἱ πλεῖστοι τῶν διδασκόντων εἶναι Ἑλληνες κατὰ τὴν ὑπηκοότητα ἢ τὸ γένος. Πλὴν ἐξαιρέσεων, καὶ οὗτοι καὶ οἱ ξένοι διδάσκαλοι ἀγνοοῦν ἢ θέλουν νὰ ἀγνοοῦν τὴν οὐσίαν καὶ τὸ νόημα τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἀγνοοῦν τὴν σημασίαν τῆς διπλῆς παραδόσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς λογίας δηλονότι καὶ τῆς δημοδεδεστέρας· ἀφίπνουν εἰς τὸ σκότος τὸν τεράστιον ὄγκον τῆς Μεταβυζαντινῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς λογίας δημιουργίας· δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ διγλωσσία, ὡς ἰδιάζον Ἑλληνικὸν φαινόμενον, ἀπετέλεσεν ἀνάγκην καὶ πλοῦτον¹. Οὕτω δὲ σμικρύνουν καὶ ἀπισχναίνουν τὸν χῶρον τῆς νεωτέρας παιδείας. Σημειῶνω ἁπλῶς ὅτι δύο ἐκ τῶν καταλαβόντων τὴν ἔδραν Κοραῆ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου καθηγηταὶ εἶδον τὰ πράγματα ἀπὸ διαφορετικῆς ἐκάτερος σκοπιᾶς: ὁ μὲν Arnold Toynbee, παρὰ τὰς ἐσπευσμένας ἀπόψεις του εἰς τὸ θέμα τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων, συνέλαβε τὸ νόημα τοῦ Μεταβυζαντινοῦ καὶ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς πραγματικὰς του διαστάσεις· ἀντιθέτως ὁ Cyril Mango, ἐρευνητῆς ἀξιόλογος κατὰ τὰ ἄλλα, εἰς τὸ ἐναρκτήριόν του μάθημα παρεγνώρισε καιρίας ἀπόψεις καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ Νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ².

Σπανίως μικρὸν ἔθνος, ὡς τὸ Ἑλληνικόν, ἐσταδιοδρομήσεν ὑπὸ τόσον τραγικὰς περιστάσεις, ἀλλὰ καὶ σπανίως ἔθνος μικρὸν ἠνυπόθητόν ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ του παρελθόντος καὶ τῆς οἰκουμενικῆς του ἀκτινοβολίας. Εἰς τὴν κρίσιμον περίοδον τῆς Δουλείας εἰσῆλθεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς του ἀποδόσεως. Πρὶν ἢ γραφῆ ἡ τελευταία σελὶς τῆς πτώσεως, οἱ ἐκπρόσωποι του

1. Περὶ τῆς διγλωσσίας κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς χρόνους βλ. ΕΜΜ. ΚΡΙΑΡΑ, Diglossie des derniers siècles de Byzance: Naissance de la Littérature néohellénique, ἐν *Proceedings of the XIIIth International Congress of Byzantine Studies*, Oxford 5-10 September 1966, ἐν Λονδίῳ, 1967, σελ. 281 κέ.

2. C. MANGO, Byzantinism and Romantic Hellenism, ἐν *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, τόμ. 28 (1965), σελ. 29-43. Πρβλ. τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἐν τῷ περιοδικῷ Ἐποχές, Φεβρουάριος 1967, σελ. 133-143.

μετεῖχον ἤδη μεγάλων ἔργων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Τὸ ὄνομά των εὗρισκεν ἀπήχησιν εἰς τὴν παγκόσμιον κοινὴν γνώμην. Προσφυῶς ὁ Lucien Febvre ὠμίλησε περὶ τοῦ «Φιλελληνισμοῦ» τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἀναγεννήσεως (Philhellénisme des «Renaissants»)¹. Καθ' ὅλην τὴν Τουρκοκρατίαν οἱ Ἕλληνες διετήρησαν τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Δύσεως. Ἑλληνισμὸς καὶ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς ὑπῆρξαν αἱ πηγαὶ τῆς ἐμπνεύσεώς των. Νέον παγκόσμιον κῦμα Φιλελληνισμοῦ ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἑλλάδος («*La Grèce retrouvée*», εἶναι ὁ ὑπότιτλος τοῦ πρώτου τόμου τοῦ βιβλίου τοῦ René Canat, *L'Hellénisme des Romantiques*, 1951). Ἡ πτώσις τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὸν κόσμον μοιραίως θὰ καταστρέψῃ τὰς γεφύρας, διὰ τῶν ὁποίων ἐξησφαλίζετο ἡ ἐπικοινωνία. Ἔχει ἀπολύτως δίκαιον ὁ Θεοδωρακόπουλος, ὅταν λέγῃ ὅτι οὕτως ἐμμέσως ζημιούται ἡ Ἑλλάς, διότι περιορίζεται τὰ μέγιστα ἡ ἀκτινοβολία τοῦ πνεύματός της καὶ ἡ Ἑλλάς ὡς οἰκουμένη ἰδέα ὑποχωρεῖ.

Τί εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ; ἐρωτᾷ ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος. Εἰς τὰ ὅσα ἐκεῖνος εἶπεν, εἰς τὰ ὅσα ἐν συνεχείᾳ προτέτεινεν ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος, εἰς τὰ ὅσα θὰ εἰσηγηθῇ ὁ Γρηγόριος Κασιμάτης καὶ ἐνδεχομένως ἄλλοι Ἀκαδημαῖκοί, θὰ προσθέσω αὐτοσχεδίους τινὰς σκέψεις.

Α'. Λαμβάνω ὡς τι δεδομένον τὴν παγκόσμιον κρίσιν τῆς παιδείας. Ἡ κρίσις αὕτη, ἀποτελοῦσα μίαν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ μεγάλου κλονισμοῦ τῆς Εὐρωπαϊκῆς συνειδήσεως, εὕρισκεται ἐν ἐξελίξει. Τοῦτο μόνον δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐγκαταλείπονται τὰ παλαιὰ σχήματα ὄργανώσεως, ὅτι ἡ «καταναλωτικὴ κοινωνία» βαίνει πρὸς τὸν πληθωρισμὸν τῆς παιδείσεως καὶ πρὸς τὴν «παιδείαν τῶν μαζῶν». Προβλέπεται ὅτι ἡ παιδεία τοῦ μέλλοντος θὰ διαφοροποιηθῇ εἰς πλείονας ζῶνας, λογίας καὶ λαϊκᾶς².

Β'. Τὰ συμπτώματα τῆς καθολικῆς ταύτης κρίσεως δὲν εἶναι ἀκόμη ἔντονα παρ' ἡμῖν. Πάντως ὑπάρχουν. Ἐν μόνον σημεῖον ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα: ἡ παραμέλησις ὄρισμένων κλάδων, βαίνουσα παραλλήλως πρὸς τὸν πληθωρισμὸν. Τὸ φαινόμενον τῆς ἀπελπιστικῆς ἐρημίας ἀνθρώπων δὲν εἶναι νέον. Εἰς στιγμὰς κρίσιμους — ἀνάπτυξις τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιστημῶν, τῆς Φιλολογίας, τῆς Ἀρχαιολογίας, τῶν Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν σπουδῶν, τῆς πτώσεως τῆς Ἀποικιοκρατίας, τῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἀφρικανικῶν κρατῶν καὶ τῶν κρατῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς — εὐρέθημεν ἄνευ τοῦ ἀναγκαιοῦντος ἐπιστημονικοῦ δυναμικοῦ.

1. L. FEBVRE, *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*, ἐν Παρισίοις, 1942 (νέα ἔκδοσις, 1968), σελ. 345.

2. Πρβλ. τὸ ἄρθρον τοῦ CL. GRIGNON, *Le Monde diplomatique*, Μάϊος 1970, σελ. 9.

Γ'. Ὡς ἔχουν σήμερον τὰ πράγματα, οὐδεμία δύναται νὰ γίνη πρόβλεψις περὶ τῶν ἐξελίξεων τῆς παγκοσμίου κρίσεως. Ἐπομένως ἐπιστροφή εἰς τὰ παλαιὰ παιδευτικὰ σχήματα κρίνεται λίαν ἀπίθανος, τοῦλάχιστον διὰ τὸ ἄμεσον μέλλον. Διὰ τοῦτο ἐξ ἀπόψεως τακτικῆς τὸ πρῶτον στάδιον πάσης ἐνεργείας πρέπει νὰ ἀποβλέψη οὐχὶ πρὸς τὰς εὐρείας ομάδας τῆς διεθνοῦς κοινωνίας, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὀλίγους. Ἡ προσπάθεια θὰ εἶναι μακρά, ἀλλ' αἱ ἐλπίδες ἐπιτυχίας μεγαλύτεραι. Ἐπακόλουθον τῶν σκέψεων τούτων θὰ εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῶν κέντρων ἐρεῦνης καὶ ὑψηλῆς παιδείσεως. Παγκοσμίως αἱ μεγάλοι πανεπιστημιακαὶ μονάδες φέρονται μοιραίως πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸν πληθωρισμόν. Ἡ διάκρισις τῆς Ἐρεῦνης ἀπὸ τῆς Ἀνωτάτης Ἐκπαιδείσεως εἶναι πλέον καθεστώς. Παρὰ τὰ μειονεκτήματα, τὰ ὁποῖα ἐνέχει, ἡ συνύπαρξις καὶ ἡ παράλληλος ἀνάπτυξις τῶν δύο ἱεραρχιῶν καθίσταται ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναπόφευκτος.

Δ'. Ἐκ τῶν πρώτων στόχων μιᾶς λελογισμένης πολιτικῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ σύνδεσις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν μεγάλων διεθνῶν ὀργανισμῶν καὶ σωματείων, γενικωτέρων καὶ ἐιδικωτέρων (ἐννοῶ τὴν οὐσιαστικὴν καὶ σοβαρὰν σύνδεσιν): τῆς Unesco, τῶν παιδευτικῶν ὀργανισμῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, τοῦ Conseil International de la Philosophie et des Sciences Humaines, τῆς Union Académique Internationale, τοῦ Comité International des Sciences Historiques, ἰδίως δὲ τῆς Fédération Internationale des Études Classiques, τῆς Association Internationale des Études Byzantines καὶ ἄλλων ὁμοειδῶν ὀργανισμῶν. Εἰς τὸ μέγα τοῦτο κεφάλαιον τῆς ἐπιστημονικῆς μας ἀκτινοβολίας δὲν ἐδώσαμεν τὴν δέουσαν προσοχὴν. Οὐχὶ σπανίως ἀπουσιάζομεν, πολλάκις ἡ ἀντιπροσώπευσίς μας εἶναι ὠχρά, εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εὐρισκόμεθα ἐν ἀποκλεισμῷ. Καὶ ὅμως πανταχοῦ ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶναι δι' ἡμᾶς εὐμενής. Καὶ εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ τὰ προσηρητέμα κέντρα καὶ τὸ νεώτερον ἔμφυχον ὕλικόν των δύναται νὰ ἀναπτύξη ἔκτακτον δραστηριότητα.

Ε'. Ἡ σύστασις μιᾶς μεγάλης ἐρευνητικῆς μονάδος, ἀφιερωμένης εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἀρχαιότητα, εἶναι αἴτημα χρονίζον ἀπὸ μακροῦ. Ἡ πρόσφατος πείρα ἀπέδειξεν ὅτι κατ' ἐξοχὴν τὰ ἰδρύματα ταῦτα ἀποβαίνουν πραγματικὰ φυτῶρια καὶ ἀπεργάζονται τὰς νέας γενεὰς τοῦ ἐπιστημονικοῦ δυναμικοῦ. Τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ τὴν μίαν ὄψιν τοῦ προβλήματος. Τὸ Ἑλληνικὸν κέντρον σπουδῶν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι εὐρύτατα προσιτὸν εἰς ξένους ἑλληνιστάς, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ παρέχονται ἀφθόνως τὰ μέσα διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν ἐρευνῶν των. Θὰ ἀπέβαινε οὕτω χῶρος ἐπικοινωνίας τῶν ἀσχολουμένων περὶ τοὺς δύο μεγάλους πολιτισμοὺς τῆς Ἀρχαιότητος. Καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ

ἀκμάζουσαν παρόμοιοι θεσμοί, ὡς τὸ Institute for Advanced Studies ἐν Princeton, τὸ Center for Hellenic Studies ἐν Washington, ἢ Fondation Hardt ἐν Γενεύῃ, κ. ἄ. Αἱ Ἀθῆναι ἔχουν τὴν τύχην νὰ φιλοξενοῦν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1847 ξένους Ἀρχαιολογικὰς Σχολὰς. Κατὰ τινὰ τρόπον ἡ φιλοξενία εἶναι παθητική, περιοριζομένη εἰς τὸ νὰ ἐπιτρέπωμεν εἰς τὴν ὀθνεῖαν σκαπάνην νὰ ἀναμολεῦθῃ τὴν Ἑλληνικὴν βῶλον. Διὰ τῆς διευρύνσεως καὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῆς ἐπικοινωνίας ἡ φιλοξενία μεταβάλλεται εἰς ἐνεργὸν καὶ ἔμπρακτον.

Γ'. Κατὰ παρόμοιον τρόπον τὰ κέντρα καὶ τὰ σωματεῖα, τὰ θεραπεύοντα τὰς Βυζαντινὰς καὶ τὰς Νεοελληνικὰς σπουδὰς, πλουτιζόμενα καὶ ἐνισχυόμενα, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπτύξουσαν τὰς διεθνεῖς τῶν ἐπικοινωνίας. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1961, ὅτε ἡ Γενικὴ Γραμματεία τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως Βυζαντινῶν Σπουδῶν περιήλθεν εἰς Ἑλληνα ἐταῖρον, αἱ Ἀθῆναι εἶναι ἡ ἔδρα τοῦ ἀκμάζοντος τούτου ὀργανισμοῦ. Ὅθεν εὐχερεστέρα θὰ καταστῇ ἡ ἐπέκτασις τῶν διαφερόντων καὶ τῆς προβολῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης.

Ζ'. Διὰ τῆς μακρᾶς τῆς παραδόσεως, διὰ τοῦ πλούτου τῶν δημοσίων καὶ τῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν τῆς συλλογῶν ἡ Ἑλλὰς ἦτο προωρισμένη νὰ ἀποβῇ μέγα διεθνὲς κέντρον παλαιολογικῶν ἐρευνῶν. Ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, ἐξοπλιζομένη διὰ τῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα ἀνεκαίνισαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τὴν ἐπιστημονικὴν τεχνικὴν, ἀνεμένετο ὅτι θὰ καθίστατο πρότυπον ἴδρυμα. Τί ἐν τῇ πραγματικότητι συμβαίνει, εἶναι εἰς πάντας γνωστόν. Προτιμῶ νὰ μὴ ἐκφράσω τὰς σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματά μου, περιοριζόμενος νὰ εἶπω ὅτι οὐσιαστικῶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τὸ Τμῆμα τῶν Χειρογράφων εἶναι κλειστόν καὶ ὅτι εἰς μάτην Ἑλληνες καὶ ξένοι ἐρευνηταὶ κρούουν μετ' ὀργῆς τὰς σιδηρᾶς του πύλας.

Η'. Ἡ ἔδρα Κοραῆ εἰς τὸ King's College τοῦ Λονδίνου καὶ ἡ ἔδρα τῆς Μετακλασικῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τῆς Σορβόννης μετὰ τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἰνστιτούτου θὰ ἔδει νὰ ἀναδιοργανωθοῦν ἐπὶ νέων βάσεων. Εὐχαρίστως πληροφοροῦμαι ὅτι τὸ ζήτημα ἀνακινεῖται ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην. Γενικῶς ὁ θεσμὸς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπεκταθῇ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ὡς πρῶτον βῆμα πάσης ἐνεργείας θεωρῶ τὴν ἀπογραφὴν τῶν πανεπιστημίων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ταῦτα διδάσκονται. Καθόσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἐπεχειρήθη ἡ συστηματικὴ συγκέντρωσις τῶν στατιστικῶν τούτων στοιχείων. Κατὰ τὰ ἄλλα νομίζω ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπανεξετασθῇ τὸ ἐγκαταλειφθὲν θέμα τῆς ἰδρύσεως Διεθνοῦς Ἑταιρείας Νεοελληνικῶν Σπουδῶν.

Θ'. Ἡ πτώσις τῆς Ἀποικιοκρατίας εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ καταρρεύσουν

αί ἀνθοῦσαι εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου, εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολήν, εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας Ἑλληνικαὶ παροιαί, πραγματικὸν ἀποικιακὸν συγκρότημα ἄνευ ἀποικιοκρατίας. Ὅμως εἰς πολλὰς τῶν χωρῶν τούτων παρέμειναν ὡς πρόβιοι θεσμοὶ γεραροί, τὰ πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, τὸ Ὄρος Σινᾶ, αἱ μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπαί, πλὴν δὲ τούτων αἱ ἄλλοθενεῖς χριστιανικαὶ κοινότητες, εἰς τὰς ὁποίας τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀπολαύει ἰδιαίτερας τιμῆς. Ἐχομεν ἐπίγνωσιν τῶν πραγμάτων τούτων; Ἐπράξαμεν καὶ πράττομεν πᾶν τὸ δυνατὸν διὰ νὰ διατηρήσωμεν καὶ νὰ ἐνισχύσωμεν τὰς ἐσχάτας ταύτας Ἑλληνικὰς ἐπάλληξαι;

Γ'. Ἐπιτρέψατε, τέλος, εἰς ἓνα Ἑπτανήσιον νὰ πιστεῦῃ ὅτι τὸ πολυθρύλητον ζήτημα τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας θὰ ἠδύνατο νὰ εὔρη τὴν λύσιν του, ἐὰν συνεδυάζετο μετὰ τῆς ὀργανώσεως ἐνὸς κέντρου ἐρεῦνης Συγκριτικῆς Φιλολογίας καὶ Ἱστορίας τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Τέχνης μετὰ συμμετοχῆς ξένων ἐπιστημόνων¹.

Κύριε Πρόεδρε,

Δὲν πιστεύω εἰς τὰ θαύματα, διότι θαῦμα θὰ ἦτο νὰ ἀναχαιτίσωμεν δι' ἀμέσων καὶ προχείρων ἐνεργειῶν τὸν κλύδωνα, ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ νὰ παρασύρῃ τὰ λείψανα τῆς παλαιᾶς παιδείας. Πιστεύω ὅμως εἰς τὰς ἀξίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς συστηματικῆς, τῆς ἐπιμόνου καὶ τῆς αἰσιοδόξου ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγμάτων. Αἱ πλεῖσται τῶν προτάσεών μου ἀνήκουν εἰς τὰς ἀρμοδιότητας τῆς Ἀκαδημίας. Καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν πρέπει νὰ ἔχῃ τόσας δυνατότητας ὅσας ἔχει καὶ εὐθύνας.

R É S U M É

Prenant la parole après MM. J. Théodoracopoulos et C. Tsatsos, l' auteur apporte quelques précisions sur la diffusion des lettres grecques en Occident au Moyen Age et souligne le rôle qu' y a joué l' Italie byzantine. Puis, se limitant aux études byzantines et néo-helléniques, il remarque

1. Κατὰ τὴν ὀργανωθείσαν ἐν Κερκύρᾳ Πρώτην Ἑπτανησιακὴν Ἑβδομάδα (14 - 20 Σεπτεμβρίου 1970) ἐν συσκέψει στρογγύλης τραπέζης συνετάχθη ψήφισμα περὶ ἰδρύσεως Πανεπιστημιακῆς Σχολῆς Ἐένων Φιλολογιῶν καὶ περὶ τῆς ἀμέσου ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἐκ τῶν πολεμικῶν γεγονότων καταστραφέντος ἱστορικοῦ κτηρίου τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας. Ὡσαύτως ἀπεφασίσθη ἡ ἐν Κερκύρᾳ ἴδρυσις ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν « Ἰόνιος Ἀκαδημία » Κέντρου Ἐρευνῶν Συγκριτικῆς Φιλολογίας καὶ Τέχνης (Συγκριτικῆς Φιλολογίας — Συγκριτικῆς μελέτης τῆς Τέχνης καὶ τῶν Θεσμῶν — Παλαιογραφίας καὶ ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν).

qu'elles ont, elles aussi, servi de pont entre la Grèce et le monde européen. Elles se sont d'ailleurs formées dans la même ambiance de la Renaissance qui a vu se développer le vigoureux essor des études classiques. Les études byzantines, ayant atteint un public très large, tendent à former un nouvel humanisme, un humanisme byzantin.

Venant à son tour à des propositions concrètes, l'auteur recommande la création, à Athènes et dans d'autres villes de Grèce, de grands centres de recherche avec participation de savants étrangers : un centre de recherche de l'Antiquité grecque et romaine ; un centre d'études paléographiques ; un centre de Philologie comparée et d'Histoire de l'Art, à Corfou. L'organisation systématique de l'enseignement des lettres néo-helléniques à l'étranger, ainsi que la fondation d'une Association internationale d'études néo-helléniques, proposée déjà il y a quelques années, seraient à souhaiter.
